

حبس های خارج از زندان و نظارت بر آن

(تاریخ دریافت ۱۳۹۷/۰۲/۱۵، تاریخ تصویب ۱۳۹۷/۰۶/۱۵)

کوئردانشوروزیری*^۱

دکتر محمدعلی حاجی ده آبادی**

چکیده

زندان مکانی است که اشخاص از نظر فیزیکی، محدود و توقیف و معمولاً از آزادی‌های شخصی محروم می‌شوند. زندانها به طور قراردادی، سازمان‌هایی هستند که بخشی از نظام قضائی یک کشور محسوب می‌شوند و به منظور اجرای کیفر حبس، به‌عنوان یک مجازات قانونی که به صورت حکم از سوی دادگاه صادر شده‌است، به دلیل ارتکاب جرم بکار می‌روند. حبس خارج از زندان، نوعی جایگزین حبس محسوب می‌شود که شامل حبس خانگی و الکترونیکی است. این دو مجازات همواره با نظارت الکترونیکی همراه هستند. این دو، نظامی نوپا هستند که بطور صریح در ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی به آن اشاره شده است. همواره آثار مثبت و منفی بر این نوع مجازات بار است. بخاطر نوپایاش مخالفان و موافقان زیادی را با خود همراه کرده است. اما نظر مخالف زیاد تاب توانایی در برابر نظر موافقان را ندارد و این نظام جدید تحولی نو برای نیل به اهداف اصلی مجازات که همان اصلاح و بازپروری است می‌باشد.

۷۳

واژگان کلیدی: زندان، حبس خانگی، حبس الکترونیکی، نظارت الکترونیکی

بخش اول: کلیات

حقوق کیفری دهه های اخیر، انتقادات زیادی را بر خود دیده است. انتقاد نسبت به مسائلی که در قدیم باعث افتخار حقوق کیفری بوده است. از جمله « زندان ». زندان از مجازاتهایی است که در روزگاران قدیم در نظام حکومتی دولتها وجود داشته است و وسیلهای برای دور کردن افراد ناهنجار از زندگی اجتماعی بود. این زندانها به شکلهای و کاربردهای مختلفی بوده است و گفته شده که در اسلام نیز نظام زندان در زمان حضرت امیر بنا گذاشته شد. در تاریخ هم اگر نگاهی بیندازیم متوجه میشویم که گاه خانهای وحشی وجود داشته که زندان نام میگرفت و حاکمان از هیچ شکنجهای در یک چهاردیواری تنگ و تاریک فروگذاری نمیکردند. با این حال زندان بعنوان مجازات رایج نبود بلکه مجازاتهای دیگری مثل شکنجه رایجتر بود. با شکلگیری جوامع و متمدن شدن زندگی بشری رفته رفته ارزشهای جدیدی روی کار آمد ارزشهایی همچون آزادی، بیان عقیده، برابری و.....

بنابراین حکومت ها باید بر اساس ارزشهای جدید مجازات را در نظر میگرفتند. و این به درستی مشخص است که در جامعهای که آزادی مهمترین ارزش برای افراد آن باشد گرفتن این حق نیز میتواند بدترین و عذاب آورترین شکنجه و محدودیت برای فرد باشد. از این روی نظام زندان به شکل امروزی روی کار آمد و این خود یک تحول عظیم در حقوق کیفری به شمار میرفت اما رفته رفته دریافتند کهاهداف جدیدی روی کار آمده است و دیگر مجازات زندان بدون اصلاح ساختار آن جامعه را ارضاءنمیکند زیرا امروزه افکار به این جهت سوق دارد که افراد باید اصلاح شوند و این وظیفه حکومت است که زمینه اصلاح و بازپروری مجرمین را فراهم کند. حال که این هدف پدید آمد، حقوق کیفری متوجهیک خطر جدی شد و آن زندان بود. زندانها نه تنها به این هدف جدید جامه عمل نمیپوشانیدند بلکه بهوخیمتر شدن اوضاع کمک میکردند. اینجا بود که اندیشهها و نظریههای جدید تحت عنوان جایگزینهای حبس روی کار آمد. جایگزینهای حبس معمولاً شامل مواردی است که مجازات حبس را کاملاً منتفی می کند. اما باز زنگ خطری به صدا درآمد و آن زنگ خطر، این بود که گاهی مجازات حبس ضرورت دارد. خارج از محیط زندان بودن مجرم نیز ضروری است، از اینرو

حبسهای خارج از زندان ایجاد شد. در این مقاله شیوههای حبس خارج از زندان و مواد قانونی آن و همچنین آثاری که بر جای می-گذارد، مورد بررسی قرار گرفته است.

بند اول: فلسفه و چرایی روی آوردن به حبس خارج از زندان

در سیاست کیفری امروز، از زندان به عنوان یک معضل یاد میشود. زندان که روزگاری به عنوان ابزار کیفری سودمند برای دور نگهداشتن مجرم از جامعه بکار برده میشد. ماده ۳ آییننامه سازمان زندانها میگوید: « زندان محلی است که در آن محکومانی که حکم آنان قطعی شده است با معرفی مقامات صلاحیتدار قضایی و قانونی برای مدت معین یا بهطور دایم به منظور تحمل کیفر، با هدف حرفهآموزی، بازپروری و بازسازی نگهداری میشوند. » همچنین ماده ۴ آییننامه مذکور اشعار دارد: « بازداشتگاه، محل نگهداری متهمانی است که با قرار کتبی مقامهای صلاحیتدار قضایی تا اتخاذ تصمیم نهایی به آنجا معرفی میشوند. » زندان محلی است که اشخاص محکوم به مجازات حبس یا اشخاص متهم که در انتظار محاکمه هستند، در آنجا نگهداری میشوند. در ادبیات کیفری به زبان فارسی دو لفظ زندان و حبس برای نشان دادن مفهوم مجازات سلب آزادی به عنوان مجازات سالب آزادی به عنوان مجازات بیش از همه مرسوم است. در ادبیات کیفری علاوه بر این دو واژه، گاهی از لفظ سجن و ندامتگاه، استفاده میشود. زندان یا ندامتگاه اسم محلی است که محکومین به مجازات سالب آزادی در آن نگهداری میشوند و مساحتاً به محل نگهداری هر دو دسته محکومین و متهمین هم گفته میشود و شاید از این جهت که زندانی در زندان، از کردهی خود پشیمان میشود به این محل ندامتگاه نیز گفته میشود (صفاری، ۱۳۸۶، ص ۱۲۲). (میشل فوکو میگوید « شاید امروزه از زندانهایمان شرم داشته باشیم لیکن سده نوزدهم از اینکه دژهای مستحکمی در اطراف و گاه در مراکز شهر ساخته میشده به خود میبایده » (نجفی ابرنابادی، ۱۳۸۰، ص ۱۴۳). دلایل مختلفی برای ناکارآمدی زندانها وجود دارد. حال باید دید این دلایل نشأت گرفته از: وجود زندان، ساختار آن و یا اساساً پیشرفت جوامع است. در روزگاری نظام زندان، بسیار مفید بوده است، اما امروزه اینگونه نیست. تمام موارد مذکور میتوانند منشأ ناکارآمدی زندان باشند. برای مجازات چهار هدف در نظر گرفته شده است: انتقامجویی، سزادهی، ارعاب و اصلاح. اگرچه

باور گذشتگان بر ترجیح کارکرد انتقام جویی و سزادهی بوده است. اما امروزه بر ترجیح کارکرد ارعاب و اصلاح بر انتقام جویی و سزادهی تأکید میشود. هم چنین از میان دو هدف ارعاب و اصلاح، اصلاح بر ارعاب، ترجیح دارد و بهتر و آرماترین هدف مجازات به شمار میرود (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۰، ص ۴۸). بنابراین ملاحظه میکنیم که پیشرفت و تحول حقوق کیفری باعث تغییر هدف مجازات شده است. بنابراین باید رویکردی اصلاحی و ارعابی را در مجازات زندان جستجو کرد. هدفی که در گذشته ملاک و معیار اولیه نبوده است. و امروزه نیز زندان، هدف اصلاحی آنچنانیند دارد بلکه تنها به دنبال این است که مجرم را از جامعه دور نگه دارد تا جامعه در معرض خطر این فرد قرار نگیرد. پس تا اینجا مشخص شد پیشرفت جوامع باعث تغییر اهداف مجازات شده است، در نتیجه زندان با هدف جدید سازگاری ندارد. منشاء دوم، ساختار زندان است که نبود امکانات کافی، جای کافی، نظارت کافی ... ، باعث شده است ساختار زندان زیر سؤال برود و مطالعات نشان میدهد با تمام اصلاحاتی که در رژیم زندانها طی دو قرن اخیر انجام گرفته است که باعث شده شرایط فیزیکی زندانها بهتر شود. با این حال نتایج مثبتی نسبت به اصلاح مجرمین و کنترل و پیشگیری از ارتکاب جرم را در پی نداشته است) ناظرزاده کرمانی، ۱۳۹۳، ص ۱۵۸). ازدحام جمعیت آثار بدی بر محیط زندان می- گذارد ۱- در زندان هر چیزی برای توزیع کم است ۲- ازدحام بر رفتار زندانی اثر میگذارد. از جمله: بطالت، تنبلی، ترس، ناتوانی حفظ هویت شخصی ۳- ترکیبی از ناتوانی سیستم اصلاحی و ترتیبی در مواجهه با تقاضای رو به افزایش برای فضای بیشتر و آسیبهای وارد شده بر زندانیان است. زندان، مشکلات فراوانی به دنبال دارد که میتوان آنها را در قالبهای مختلف: خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی، اخلاقی گنجانند. از نظر اقتصادی، زندان آثار سوئی بر بودجه کشور به بار میآورد. اختصاص هزینه زیاد برای ساخت زندان، تامین وسایل رفاهی زندانی در زندان، حقوق کارمندان شاغل در زندان، همچنین در بند کردن یک نیروی کار، همگی از آثار اقتصادی منفی وجود زندانها است. از نظر خانوادگی، به زندان رفتن اشخاص اگر که مرد باشد و نانآور خانواده، باعث قطع درآمد یک خانواده میشود. علاوه بر ایجاد مشکلات اقتصادی برای خانواده، مشکلات روحی و عاطفی را نیز در پی دارد. از نظر فرهنگی و اخلاقی، امروزه

از زندان با عنوانهایی همچون دانشگاه فساد یا مجرم‌پروری یاد میشود، زیرا معاشرت زندانیان کم‌خطر و پرخطر و حرفهای و غیر حرفهای باعث یادگیری ترفندهای مجرمانه بیشتر میشود و علاوه بر اینکه در مجرم هیچ اصلاحی صورت نمیگیرد، در اثر معاشرت با چنین افرادی قبح بسیاری از مسائل برایش از بین می‌رود و دچار انحطاط اخلاقی نیز میشود. از نظر سلامت جسمی و روحی نیز به دلیل وجود بسیاری از امراض واگیردار از جمله ایدز و هپاتیت، مجرم در معرض خطر قرار دارد. یکی از مشکلات دیگر زندان این است که آثار منفی زندان بر روی زنان زندانی، ناگوارتر از مردان است. در حیطه اصلاح و بهبود، زندانها بر پایه نیازها و مقتضیات زنان، توجه کافی صورت نگرفته است (طغرانکار، ۱۳۸۷، ص ۱۵). از تمام مشکلاتی که گفته شد این نتیجه گرفته میشود که وجود زندان و جمعیت موجود در آن، بحران بزرگی است. برای خروج از بحران تراکم جمعیت کیفری زندانها، موضوع سیاستهای مربوط به کاهش جمعیت کیفری زندانها مورد توجه قوه قضاییه قرار گرفته است و در بند چهاردهم از سیاستهای کلی قضایی مصوب ۱۳۸۳ و بند دوازده از سیاستهای کلی قضایی پنج سال مصوب ۱۳۸۸، مجمع تشخیص مصلحت نظام، کاهش استفاده از مجازات زندان و نیز اتخاذ تدابیر لازم در استفاده از مجازات زندان با رویکرد حبس-زدایی، مورد تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام قرار گرفت (محمدی، ۱۳۹۳، ص ۴۵). بنابراین جایگزینهای حبس راه حل مناسبی برای کاهش جمعیت کیفری زندانها به شمار می‌رود. ملاک و رویکرد حاکم بر جایگزینها از جمله نظارت الکترونیکی، کاهش حبس مجرمان در مکانی خاص یا به تعبیری دقیقتر توسل به شیوههای محدود کننده آزادی و نه محروم کننده میباشد. (فروغی، ۱۳۹۵، ص ۶۰۲) در واقع جایگزینهای حبس دو رویکرد اصلاحی و تنبیهی را هر دو به خوبی در خود جای داده است و این هدف، هدفی مناسب برای مجازات است. و رابطی مجرم را به کلی با جامعه قطع نمیکنند بلکه تنها رابطهاش را دارای ضابطه و محدود میکند. اعتقاد ما بر این است که مجازات حبس نه تنها خوب، بلکه برای برخی جرایم و مجرمین لازم است. اما انتقاد ما بر تشکیلات و ساختار کنونی غیر همسان زندان با نیازهای جامعه امروزی است. بنابراین اصطلاحاتی نظیر حبسالکترونیکی و خانگی وارد ادبیات کیفری شد که بصورت کلی به حبسهای خارج از

زندان شهرت یافتند. حبس خارج از زندان برای مجرمینی است که حبس برای آنها لازم و ضروری است اما محیط زندان برایش مخرب، بنابراین خارج از محیط زندانی که در ابتدای بحث تعریف آن بیان شد حبس می-شود. یکی از اهداف اصلی سازمان زندانها، مشارکت در ایجاد جامعه برخوردار از عدالت، آرامش و امنیت از طریق اجرای مجازاتهای سلب آزادی به شیوههای انسانی و اطمینانبخش و نظارت بر زندانیان و کمک به اجتماعی شدن و ادغام مجدد آنها در جامعه به عنوان شهروندان مطیع قانون است (رضایی، ص ۴۵) و حبس خارج از زندان راهکار بسیار خوبی برای نیل به این اهداف است.

بخش دوم: شرایط واحکام نگهداری حبس های خارج از زندان و ارزیابی آن

قبل از شروع این مبحث این نکته حائز اهمیت است که حبس خانگی و حبس الکترونیکی دو اصطلاحی هستند که گاهاً به یک معنا بکار برده میشوند. اما بین این دو باید تمایز قائل شد زیرا حبس خانگی به آن دسته از حبس خارج از زندان گفته میشود که منحصر به خانه یا محل سکونت مجرم است، همراه با نظارت الکترونیکی. حال حبس الکترونیکی به حبس خارج از زندانی گفته میشود که در هر مکانی می-تواند باشد و همواره با کنترل و نظارت الکترونیکی همراه است. رابطهی حبس الکترونیکی و خانگی عموم خصوص مطلق است. در واقع هر حبس خانگی، یک حبس الکترونیکی هم محسوب میشود اما هر حبس الکترونیکی، یک حبس خانگی نیست. بنابراین هر کدام از این دو اصطلاح در دو گفتار مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

بند اول: تعریف، شرایط واحکام نگهداری حبس خانگی وقوانین مربوطه

الف) تعریف: حبس خانگی، یک حبس در خارج از محیط زندان است که مجرم دوران مجازات خود را در منزل یا محل سکونت خود میگذراند. و دارای محدودیتهایی است، از جمله: منع رفت و آمد آزادانه، منع ارتباط آزادانه با افراد، منع خروج از خانه در ساعات غیر کاری و ..... در این مجازات، مأموران و سیستمهای نظارتی و مراقبتی حضور دارند که در هر ساعت از شبانه روز مجرم را تحت کنترل قرار میدهند، مجرم باید برای هر کار خارج از

برنامه‌ی خود، مأموران را مطلع کند. به عبارت دیگر میتوان گفت: حبس خانگی یک سلسله ضمانت اجرای محدود کننده‌ای است که از تحمیل منع رفت و آمد شبانه تا حبس در منزل در ساعات غیر کاری مجرم را در برمیگیرد. به بزهکاران تحت این برنامه، اجازه داده میشود برای مقاصد ضروری از جمله کار کردن، معالجه یا بهرهمندی از خدمات اجتماعی منزل را ترک کنند (شمس زاده علوی، ۱۳۸۸، ص ۸۵) (ب) شرایط و احکام نگهداری حبس خانگی

مجازات حبس خانگی در کشورهای مختلف در چند مرحله انجام گرفته است. استفاده از مجازات حبس خانگی منحصر به ایالت متحده نیست در کشور سوئد نیز این طرح ابتدا به شکل آزمایشی در سال ۱۹۹۴ به اجرا گذاشته شد که به موجب آن تعدادی از بزهکاران نوجوان انتخاب شدند تا به جای زندان تحت مراقبت الکترونیکی قرار بگیرند و در شش منطقی آزمایشی متخلفانی که محکوم به دو ماه زندان کمتر بودند، انتخاب شدند تا در خانه بمانند و مجبندی الکترونیکی ببینند تا نتایج حاصله فراتر از انتظار بود. سه سال بعد این برنامه تا آنجا گسترش یافت که در سراسر کشور، تمام بزهکارانی که به سه ماه زندان یا کمتر محکوم شده بودند را در برگرفت. در مرحله دوم اجرای طرح شامل مجرمانی محکوم به بیش از چهار ماه زندان بود (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۰، ص ۱۴۹). بنابراین مجازات حبس خانگی همهی مجرمین را در برنمیگیرد بلکه تنها مجرمینی را در برمیگیرد که کمخطر باشند و جرایم بزرگی انجام نداده باشند. برنامه‌های حبس خانگی در ابتدای نیمهی دهه ۱۹۸۰ بطور وسیعی بسط و گسترش یافتند. برنامه‌های آغازین نوعاً محدود بودند و اغلب برای جرائم رانندگی همراه با مستی و مرتکبان جرائم مالی کوچک به کار میرفتند برنامه‌های، رشد و تکثیر پیدا کردند و بزرگترین برنامه در فلورید است که در آن ۱۳ هزار بزهکار در سال ۱۹۹۳ به حبس خانگی محکوم شدند. (صدیق فر، ۱۳۸۷، ص ۲۰۳) مجازات حبس خانگی در مورد همهی زندانیان قابل اعمال نیست بلکه صرفاً در خصوص محکومان به حبسهای کوتاه مدت که مجرمانی غیر خطرناک به شمار میروند، قابل اجراست. در این سیستم مجازاتی، شخص محکوم، دوران محکومیت خود را با هزینه‌ی خود در منزل خود سپری میکند. او در کنار تحمل مجازات حبس، امکان حضور در کنار خانواده و سرپرستی و انجام فعالیت‌های اجتماعی را دارد.

(محمدنسل، ۱۳۸۴، ص ۱۲۳) پس حبس خانگی از جهت جرم و مجرم تنها اشخاص خاص را در بر میگیرد. ماده ۱۲ قانون عدالت کیفری انگلستان مصوب ۱۹۹۱ شرایطی را برای صدور حکم حبس خانگی در نظر گرفته است. ۱- محکوم علیه دارای شانزده سال سن یا بیشتر باشد. ۲- حداکثر مدت زمان اجرای مجازات شش ماه باشد. ۳- ممنوعیت خروج از منزل در هر شبانه روز نمیتواند از دو ساعت کمتر و از دوازده ساعت بیشتر باشد ۴- بر اساس رویهی قضایی، این مجازات صرفاً در مورد جرایم سبک یا کوچک و نه جرایم شدید، قابل اعمال است. با تصویب قانون جرایم و مجازاتها در سال ۱۹۹۷، دامنه اعمال این نوع مجازات گسترش یافت. از جمله ۱- کسانی که مرتکب جرایم متعدد سبک شدهاند. ۲- محکومانی که دارای حداقل سن ۱۰ سال یا بیشتر باشد. برابر مواد ۹۹ و ۱۰۰ قانون جرایم و تخلفات مصوب ۱۹۹۸، افرادی که حداکثر مجازات آنها، کمتر از چهار سال است و حداقل سه ماه از مجازات خود را گذرانده باشند، میتوانند به مدت دو ماه از این شیوه استفاده کنند (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۰، ص ۱۵۰)

از مواد مذکور سه نکته مهم برداشت میشود ۱- کم خطر بودن مجرم ۲- سبک بودن جرم ۳- عدم تهدید جامعه بوسیلهی ارتکاب جرم. از شرایط اساسی برای مجازات حبس خانگی است. در واقع قانون، با دور نگه داشتن مجرمین کم خطر از زندان، بین مجرمین خطرناک و کم خطر، تفکیک قائل میشود. و امکان اصلاح و تنبیه مجرمین کم خطر را در جوی آرام و مناسب برای این کار، فراهم میسازد. از نکات مثبت این مواد، قائل شدن شرایط حداقل سنی برای مجرمین و هم چنین تعیین حداکثر مجازات است اما نکته منفی مورد اشاره این است که در این مواد، بصورت دقیق اشاره نشده است که چه جرایمی را در برمیگیرد. بلکه تنها از لفظ سبک و سنگین بودن جرم استفاده شده است که معیار و ملاک مناسبی نمی باشد.

ج) شرایط و احکام نگهداری حبس خانگی در قوانین ایران: در قوانین ایران، موضوع حبس خانگی آنچنان انعکاس پیدا نکرده است و بصورت صریح به آن اشاره نشده است و این موضوع بخاطر تازگی و جدید بودن این مجازات در قانون ماست. لیکن در همه جایکه به این مجازات پرداخته شده است، به تفضیل بیان میکنیم.

۱- ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی: « دربارهی نوجوانانی که مرتکب جرم تعزیری میشوند و سن آنها در زمان ارتکاب بین پانزده تا هجده سال تمام شمسی است، مجازاتهای زیر اجرا میشود. الف) نگهداری در کانون اصلاح و تربیت از دو تا پنج سال در مورد جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه یک تا سه است. ب) نگهداری در کانون اصلاح و تربیت از یک تا سه سال یا پرداخت جزای نقدی از ده میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا انجام یکصد و هشتاد تا هفتصد و بیست ساعت خدمات عمومی رایگان در مورد جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه هفت و هشت است. تبصره ۱: ساعات ارائه خدمات عمومی، بیش از چهار ساعت در روز نیست. تبصره ۲: با توجه به وضع متهم و جرم ارتكابی، به جای صدور حکم به مجازات نگهداری یا جزای نقدی موضوع بندهای الف تا پ. این ماده، به اقامت در منزل در ساعاتی که دادگاه معین میکند یا به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت در دو روز آخر هفته حسب مورد برای سه ماه تا پنج سال حکم دهد»، همانطور که از سیاق ماده برداشت میشود و در تبصره ۲ ماده، قانونگذار، لفظ اقامت در منزل را بکار برده است که مترادف حبس خانگی است.

شروط اعمال مجازات حبس خانگی بر اساس ماده فوق عبارت است از: ۱- جرم ارتكابی، مشمول عنوان جرایم تعزیر باشد ۲- سن مرتکب در زمان ارتكاب، بین پانزده تا هجده سال تمام شمسی باشد. ۳- دادگاه در این مورد اختیار دارد. ۴- حسب مورد برای سه ماه تا پنج سال حکم به این مجازات داده می-شود. ۵- از جمله مجازاتهای بندهای الف تا پ باشد که به جای حکم مجازات نگهداری یا جزای نقدی، اعمال میگردد. با شروطی که بیان شد، این ماده، ماده خوبی است و لازم، اما کافی نیست زیرا دارای شرایط سنی محدودی است و مهمترین اشکال ماده این است که دادگاه را برای دادن حکم به اقامت در منزل دارای اختیار دانسته است.

۲- ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی: « در جرایم تعزیری از درجه پنج تا درجه هشت، دادگاه میتواند در صورت وجود شرایط مقرر در تعویق مراقبتی، محکوم به حبس را با رضایت وی در محدوده مکانی مشخص تحت نظارت سامانههای الکترونیکی قرار دهد. تبصره دادگاه در صورت لزوم، میتواند محکوم را تابع تدابیر نظارتی یا دستورهای ذکر شده در تعویق مراقبتی

قرار دهد.» این ماده دارای شرایطی است از جمله: ۱- جرم، از جمله جرایم تعزیری درجه پنج تا درجه هشت باشد. ۲- شخص، محکوم به حبس شده باشد. ۳- شرایط مقرر در تعویق مراقبتی وجود داشته باشد (بند ب، ماده ۴۱ قانون مجازات اسلامی) قانونگذار در این بند از ماده ۴۱ مقرر داشته که در تعویق مراقبتی، علاوه بر شرایط تعویق ساده، مرتکب متعهد میگردد، دستورها و تدابیر مقرر شده بوسیله ی دادگاه را در مدت تعویق رعایت کند یا به موقع اجرا گذارد، لذا شرطی خاص در این بند وجود ندارد و به نظر میرسد منظور قانون گذار وجود شرایط مقرر در ماده ۴۰ برای تعویق باشد که عبارتند از: ۱- جهات تخفیف ۲- پیش-بینی اصلاح مرتکب ۳- جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران ۴- فقدان سابقه کیفری موثر ۲- محکوم باید به این کار، رضایت داشته باشد. ۳- نظارت در محدوده مکانی مشخص باشد یعنی محکوم حق خروج از یک محدوده مکانی مشخص را ندارد و حضور او در این محدوده تحت نظارت الکترونیکی است. ۴- دادگاه، تکلیفی به اعمال این ماده ندارد. بلکه از نوآوریهای قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ است. درست است که این ماده در زیر مجموعه عنوان آزادی مشروط آمده است اما هیچ ارتباطی با آن ندارد بلکه ماهیتاً جایگزین حبس محسوب میشود و مکانش در قانون دارای اشکال است. این ماده تنها مادهای است که به صورت صریح به حبس خانگی و الکترونیکی اشاره کرده است و نوآوری خاصی محسوب میشود. عبارت در محدوده مکانی مشخص که در ماده از آن یاد شده است حبس خانگی و الکترونیکی هر دو را در برمیگیرد. اجرای این ماده در جرائم تعزیری از درجهی پنج تا هشت تجویز شده است در حالیکه بر اساس ماده ۶۵ این قانون، حبس درجه هشت نخواهیم داشت، چون کلیهی مجازاتهای مربوط به درجهی هشت الزاماً باید به مجازات جایگزین حبس تبدیل شوند. بنابراین اجرای این ماده عملاً در جرائم تعزیری درجه پنج تا هفت امکانپذیر خواهد بود (فروغی، ۱۳۹۵ص ۶۱۹) از اشکالات این ماده این است که مشخص نکرده است که مجازات چه نوع جرائمی مشمول نظارت الکترونیکی است. به نظر میرسد که تصریح ممنوع بودن جرائم علیه امنیت اقتصادی را شاید بتوان در تدوین آییننامه اجرایی از ضروریات قلمداد نمود. در این

راستا و برای تعیین جرائم مشأ چه بسا موادی چون ۴۷، ۷۱، ۷۲ قانون مجازات اسلامی بتواند در این تدوین راهنما باشد.

۳- لایحه مجازاتهای جایگزین زندان: تبصره ماده ۱۴ لایحه مجازاتهای جایگزین زندان عبارت است از اینکه دوره مراقبت، دوره‌های است که طی آن دادگاه فرد را با رعایت شرایط یاد شده در ماده ۱۱ (این قانون، حداکثر سه سال به اجرای یک یا چند مورد از دستورات زیر محکوم مینماید: ۱- اقامت در محل معین ۲- منع اقامت یا تردد در محلهای معین ۳- حرفه آموزی یا گذراندن دورههای آموزشی و مهارتی ۴- ارائه خدمات به بزه دیده در جهت رفع یا کاهش آثار زیانبار مادی یا معنوی ناشی از جرم یا رضایت بزه دیده ۵- معرفی نوبه ای خود به شخص یا مقام یا مراکز و یا نهادهایی که دادگاه تعیین می-کند. ۶- خودداری از تجاهر به ارتکاب محرمات و ترک واجبات ۷- ترک معاشرت با اشخاص که دادگاه معاشرت با آنها را برای محکوم علیه مضر تشخیص میدهد یا منع اشتغال به کارهای معینی که زمینهی ارتکاب جرم را فراهم میکنند. ۸- الزام به فراگیری آداب معاشرت خانوادگی و اجتماعی و پایبندی به آن ۹- اقدام به درمان اختلالهای روانی - رفتاری - جسمانی خود.

تبصره: دادگاه میتواند با توجه به ملاحظات شغلی و وضعیت محل سکونت، فرد را از پانزده روز تا حداکثر شش ماه در روزها یا ساعتهای مشخص به حبس در منزل محکوم کند. مدت حبس مزبور در هر صورت نباید از دوشبانه روز یا چهل و هشت ساعت در هفته تجاوز کند.

۱- حبس خانگی تنها در ذیل ماده مربوط به دوره مراقبت آورده شده است، بنابراین حبس خانگی تنها میتواند در اجرای مجازات جایگزین حبس دوره مراقبت به آن حکم داده شود. ۲- همانطور که در ماده پیش دادگاه اختیار دادن این حکم را داشت در این ماده نیز همینگونه است. ۳- در این ماده برای حبس خانگی حداقل و حداکثر تعیین شده است که پانزده روز تا شش ماه است. ۴- حبس خانگی نباید از دوشبانه روز یا چهل و هشت ساعت در هفته تجاوز کند. ۵- مطابق ماده ۱۵ لایحه چنانچه محکوم علیه از دستورهای تعیین شده دادگاه خودداری نماید، با رای بار نخست با تصمیم قاضی اجرای مجازاتهای اجتماعی جایگزین زندان، حداکثر تا ۶ ماه بر دورهی مراقبت او افزوده خواهد شد و در صورت تکرار، بنا به

پیشنهاد قاضی مزبور و تصمیم دادگاه صادر کننده حکم، با رعایت تناسب جرم ارتكابی و مجازات متضرر قانونی محكوم خواهد شد. چنانچه دادگاه فردی را به شش ماه حبس در خانه محكوم نماید و محكوم مرتكب تخلفی غیر موجه از دستورات دادگاه شود، مشخص نیست که چه اقدان قضایی قابل انجام است، با توجه به اینکه در تبصره‌ی ماده‌ی ۱۴ حداکثر مدت حبس در خانه شش ماه تعیین شده است، در صورت تخلف وی از دستورات دادگاه، نمیتوان مقرران ماده ۱۵ لایحه که مقرر داشته است برای بار نخست با تصمیم قاضی اجرای مجازاتهای جایگزین حبس حداکثر تا شش ماه به دوره‌ی مراقبت او افزوده میشود را اعمال نمود (شاه کرمی، ۱۳۹۲، ص ۵۳) - ۶- با توجه به تبصره‌ی ۲ ماده ۱۵ لایحه که مقرر داشته است: در صورتی که رعایت دستورهای تعیین شده حاکی از اصلاح در رفتار محكوم علیه باشد، قاضی اجرای مجازات اجتماعی جایگزین زندان میتواند تنها برای یکبار باقیمانده دروه مراقبت را حداکثر تا نصف آن کاهش داده یا صرفاً از برخی دستورهای تعیین شده صرف نظر کند و همچنین ماده ۱۵ که بیان داشته « برای بار نخست قاضی اجرای مجازاتهای اجتماعی جایگزین زندان، حداکثر تا شش ماه بر دوره مراقبت او افزوده خواهد شد » به نظر میرسد قاضی اجرای احکام مجازاتهای اجتماعی در تخفیف یا تبدیل و یا تشدید مدت حبس خانگی دارای اختیارات وسیعی است.

حال آنکه با توجه به ماده ۱۲ قانون مذکور « قاضی اجرای مجازاتهای اجتماعی جایگزین زندان می-تواند حسب مورد پیشنهاد تشدید یا تبدیل یا تخفیف مجازاتهای مزبور را وفق مقررات این قانون به قاضی صادر کننده رأی بدهد» به نظر میرسد تعیین محدوده وظایف قاضی اجرای احکام مجازاتهای اجتماعی در ماده ۱۲ که صرفاً پیشنهاد دهنده تخفیف یا تبدیل یا تشدید حبس خانگی به قاضی صادر کننده رأی است. با مقررات تبصر ۲ ماده ۱۵ و همچنین ماده ۱۵ که قاضی اجرای احکام کیفری مجازاتهای اجتماعی را صالح برای تبدیل، تشدید یا تخفیف مدت حبس خانگی بدون پیشنهاد آن به قاضی صادر کننده رأی میداند، مغایر است و این مغایرت میتواند رویه‌های متفاوت را به دنبال داشته باشد. چند نکته منفی در این مواد وجود دارد: ۱- در اینجا نیز به قاضی، برای صدور حکم، اختیار داده شده است در حالیکه قانونگذار

باید مواردی را پیشینی کند و این قدرت اختیار را از قاضی بگیرد و او را مکلف به صدور حکم مجازات حبس خانگی کند. ۲- دلیلی ندارد تنها در ذیل مجازاتهای جایگزین زندان دوره‌ی مراقبت حبس خانگی مطرح شود بلکه حبس خانگی خود باید بعنوان یک جایگزین مستقل بیان شود و شرایط دقیق آن تعیین گردد حال که در ذیل دوره‌ی مراقبت بیان شده، بهتر بود برای موارد دیگر مثل آزادی مشروط هم بیاید ۳- تبصره میگوید: دادگاه میتواند با توجه به ملاحظات شغلی، وضعیت محل سکونت و ... حال اگر مجرم دارای محل سکونتی نباشد چه باید کرد؟ در بسیاری از ایالت‌های آمریکا، چنانچه فرد، محل اقامت نداشته باشد یا محل اقامت وی مناسب نباشد در خانه‌هایی تحت عنوان «خانه‌های راه»، که با هزینه‌ی دولت اداره میشوند، نگهداری میشوند. هزینه‌های جانبی مانند نظارت مونیورینگ با فرد زندانی است. ابهام موجود در لایحه‌ی مجازاتهای اجتماعی از این حیث که آیا در مورد افراد فاقد محل اقامت قابل اجراست، جای ایراد دارد عدم پیشینی چنین مقرراتی خلاف عدالت کیفری است و با فلسفه‌ی وضع مجازات‌های اجتماعی در تعارض است.

ماده ۳۰ لایحه‌ی مجازاتهای جایگزین زندان بیان می‌دارد «مجازاتهای مربوط به جرایم امنیتی و همچنین مجازاتهای مذکور در قانون مجازاتهای جرایم نیروی مسلح از شمول این قانون مستثنا می‌باشد و مجازاتهای جایگزین زندان حبس و سایر مقررات مربوط به نحوی خواهد بود که قوانین مربوط ذکر شده است.» بنابراین بر اساس این ماده مجازاتهای جرایم امنیتی و نیروهای مسلح مشمول حبس خانگی نمیشد بهتر بود جرایم اقتصادی نیز ذکر میشد (فروغی، ۱۳۹۵، ص ۶۲۰) حبس خانگی نهادی بسیار نوپا در قانون ما به شمار میرود و انجام آن بصورت آزمایشی است و مخالفان و موافقانی در این زمینه دارد. برخی این نهاد را مغایر با فرهنگ و جامعه ما میدانند و برخی اعتقاد به عملی شدن آن دارند. یکی از حقوقدانان در باب حبس خانگی میگوید: «فکر میکنم حالاها اجرا نشود. بعد از تصویب قانون باید مانند قانون فرانسه صبر میکردند. قانون جدید فرانسه در سال ۱۹۹۲ تصویب و در سال ۱۹۹۴ اجرا شد. دو سال برای تدارک اجرای قانون و آموزش و رفع اشکالات صبر کردند و عجله نکردند. این قانون تحولاتی را ایجاد کرد ولی هنوز ابزار اجرایی آن فراهم نیست.» (شیخ الاسلام، ۱۳۹۲)

بند دوم: شرایط واحکام نگهداری در حبس الکترونیکی

نظارت سامانه های الکترونیکی در پایان دهه ۱۹۸۰ به اجرا در آمد. برای نخستین بار در سال ۱۹۸۴ از نظارت الکترونیکی استفاده شد. در امریکا از نظارت الکترونیکی تنها برای نظارت بر بهرهوران تعلیق مراقبتی استفاده میشد. نظارت الکترونیکی در دسامبر ۱۹۹۷ وارد حقوق فرانسه شد و از آن تاریخ تاکنون دامنه کاربرد آنها دچار دگرگونی شده است. در نهایت با تصویب قانون ۹ مارس ۲۰۰۴ دادگاهها میتوانند به مدت حداکثر یک سال نسبت به صدور حکم محکومت قرار داشتن تحت نظارت الکترونیکی مبادرت کنند. (طغرانکار، ۱۳۸۷، ص ۲۳)

حبس الکترونیکی از همه ی جهات شبیه حبس خانگی است و همانطور که در صدر مبحث گفته شد تنها وجه افتراقشان مکان نگهداری است. بنابراین حبس الکترونیکی عبارت است از حبس خارج از زندانی که دارای محدودیتها و سلسله ضمانت اجرایی است و شخص محکوم از هر گونه رفت و آمد و ارتباط و اظهار نظر و حضور آزادانه در اجتماع محروم است و در یک مکان مشخص تحت نظارت سامانه های الکترونیکی قرار میگیرد. نظارت الکترونیکی بعنوان یک ضمانت اجرای جایگزین مجازات زندان میباشد که به معنای کنترل و نظارت بر اشخاص از طریق ابزار و وسایل الکترونیکی در محیط خارج از زندان است. (محمدنسل، ۱۳۸۴، ص ۵۸) حبس الکترونیکی با دور نگه داشتن فرد از محیط زندان که آموزشگاه عالی فساد میباشد و از طرفی دیگر با حفظ پیوندهای خانوادگی و جلوگیری از فروپاشی کانون خانواده نقش عمدهای در تأمین امنیت اجتماعی ایفا میکند. برخی از حقوقدانان معتقدند که « نظارت الکترونیکی اساساً برای رعایت قواعد حبس در منزل استفاده میشود (تدین، ۱۳۸۷، ص ۵۹ تا ۶۰)

نظارت الکترونیکی نوعی محرومیت از حقوق اجتماعی محسوب میشود و نظارت الکترونیکی با توجه به اینکه هر فردی در شرایط رضایتبخش و برابر کار کند و برای کار یکسان، دستمزد برابر دریافت کند) که مواد ۶ و میثاق بینالمللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز به این مطالب اشاره دارد. (نیز نوعی محرومیت از برخی حقوق اجتماعی به شمار

می‌آیند (نیازپور، ۱۳۸۷، ص ۱۲۲). ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی هم در مورد حبس خانگی و هم حبس الکترونیکی صادق است و صریحترین ماده، در این باب است. ماده ۶۲ اشعار می‌دارد: « در جرایم تعزیری از درجه پنج تا درجه هشت، دادگاه می‌تواند در صورت وجود شرایط مقرر تعویق مراقبتی، محکوم به حبس را با رضایت وی در محدوده مکانی مشخص تحت نظارت سامانه های الکترونیکی قرار دهد. » عبارتهای در محدوده مکانی مشخص و تحت نظارت سامانه های الکترونیکی، حکایت از تأسیس جدیدی در حقوق کیفری ایران دارد بنام حبس الکترونیکی. بند ۴۹ تبصره ۱۷ قانون سال ۱۳۹۳ مصوب به فروردین نکات اجرایی را برای عملی کردن ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی در بردارد. ماده ۶۲ دارای پیشینه تضمینی نیست اما بیش از آن به موجب بند ۴ از قسمت ج ماده ۲۱۱ قانون برنامه پنج ساله ی پنجم توسعهی جمهوری اسلامی ایران سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی موظف شده است نسبت به ایجاد سامانههای الکترونیکی برای اجرای محکومیتهای حبس و قرارهای تأمین اقدام نماید (فروغی، ۱۳۹۵، ص ۶۰۶). در ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی، حبس الکترونیکی بعنوان مجازات اصلی، قلمداد میشود اما مدتی برای این مجازات مشخص نشده است که از عیوب این ماده است. در همین خصوص یکی از حقوقدانان پیشنهاد میدهد که « مدت آن بسته به نوع درجهی مجازات تعزیری و میزان یا مدت مجازات اصلی مورد حکم تعیین شود. برای مثال چنانچه درجه هشت باشد، دو برابر مدت حداکثری مجازات حبس آن جرم به همین ترتیب در درجه های دیگر میتوان اقدام نمود. (فروغی، ۱۳۹۵، ص ۶۱۳)

بند سوم: ارزیابی مثبت و منفی

الف) آثار مثبت

استفاده از حبس خانگی و الکترونیکی آثار مثبت فراوانی دارد از جمله ۱- کاهش جمعیت زندانها ۲- عدم معاشرت با مجرمان حرفهای ۳- عدم جدایی مجرم از جامعه ۴- اصلاح و بازپروری مجرم در درون اجتماع ۵- صرفهجویی در بودجه کشور ۶- روش موثر برای گرفتن رد بزهکارانی که در حال گذراندن حکم خود در جامعه هستند ۷- در حبس الکترونیکی، بسیاری از مضرات محیط زندان بر مجرم بالاخص مجرمین اتفاقی و بلاسابقه تحمیل نمیشود.

ب) آثار منفی

با وجود مزایایی که برای حبس های خارج از زندان گفته شد، این نظام نوپا دارای نواقصی است که باید به آنها توجه کرد. از جمله ۱- برای حکم دادن به مجازات حبس خانگی، مجرم باید دارای یک منزل یا محل سکونت باشد. حال در صورت عدم وجود خانه، چه باید کرد؟ ۲- در ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی، تنها به رضایت محکوم علیه اشاره شده است حال اگر خانواده او رضایت به حضور مجرم در منزل نداشته باشند، چه باید کرد؟ ۳- اجرای حبس الکترونیکی ممکن است به اندازه حبس با روش فعلی، در تنبیه مجرم کافی نباشد، زیرا یکی از اهداف اصلی مجازات، اصلاح مجرم می باشد و این اصلاح با تربیت مجدد بزهکار امکان پذیر است و این نیز از طریق آشنا نمودن مجرمین با حداکثر ارزشهای مذهبی، اخلاقی و فرهنگی خود و دور نمودن از انحطاط اخلاقی میسر می گردد که این هدف در حبس الکترونیکی امکان اجرا ندارد. (پاشازاده، ۱۳۹۲، ۲۵)

۴- حفظ حریم خصوصی، یکی از اصول مهم در فرهنگ و مذهب ماست که با وجود نظارت الکترونیکی نقض می شود. ۵- بر اساس اصل شخصی بودن مجازات، مجرم فقط باید این مجازات را متحمل شود اما ناخواسته برای خانواده او نیز محدودیتهایی ایجاد می شود. ۶- درست است که عدم وجود زندان، باعث کاهش هزینههایی می شود که دولت برای وجود زندان صرف می کند، اما استفاده از ابزار الکترونیکی و مأموران ناظر، خود هزینه بر است. ۷- نکته مهمی که در این راستا وجود دارد این است که زمینه لازم به معنای واقعی برای اجرایی شدن این برنامهها وجود ندارد، چه از نظر مهارت مأموران چه پیشرفت الکترونیکی، چه میزان پذیرش نزد مردم، مقدمات لازم فراهم نشده است. ۸- احتمال دستکاری در سیستم ها وجود دارد. ۹- بسیاری از جرایم، علی رغم وجود نظارت الکترونیکی، انجامشان امکان پذیر است. ۱۰- امواج الکترونیکی که از ابزارهای مورد استفاده در حبس الکترونیکی ساطع می شود، ممکن است سلامت شخص را به خطر اندازد.

بصورت کلی حبسهای خارج از زندان و نظارت بر آن، این ترس را در آحاد جامعه بوجود آورده است که دولتها به دنبال این هستند که آزادی افراد را کم رنگتر کنند و بصورتی کنترلی

و نظارتی در تمام جامعه عمل کنند. اما با اتخاذ تدابیر و سیاستهای معقولانه میتوان بهترین استفاده را از این برنامه برد. دکتر آشوری در این باب میگوید: « نظارت سامانههای الکترونیکی باید ساختار معقول و متناسب با موازین حقوق بشر داشته باشد تا دیدگاهها بتوانند با اعتماد کامل به مفید و موثر بودن، آن را اعمال کنند. برای تأمین این اهداف، مقررات مربوط به اینگونه جایگزین حبس باید به خوبی تهیه و با استفاده از تجربیات سایر کشورها از لحاظ فرهنگ ملی و اوضاع و احوال هر کشور تدوین شود تا کاهش جمعیتکیفری مقرون باشد. (آشوری، ۱۳۸۲، ص ۲۳)

بخش سوم: نظارت بر زندانیان در خارج از زندان، از طریق سامانه های الکترونیکی

با توجه به اینکه یک سیستم نظارت الکترونیکی، نظامی پیچیده است و مجموعههای از ابزارهای الکترونیکی را با توجه به ابزار مدار بودنش و مأموران نظارتی را در بر میگیرد. لذا در این مبحث ابتدا پیشینه و تعریفی از نظارت الکترونیکی سپس سیستمهای فعال در آن و شیوهی نظارت در قوانین ایران توضیح داده خواهد شد.

بند اول: پیشینه و تعریف علمی موضوع

نظارت الکترونیکی از مهمترین دستاوردهای علمی مرتبط با حقوق کیفری است. استفاده از نظارت الکترونیکی نخستین بار در سال ۱۹۸۴ مطرح شد به نظر میرسد این روش، از انیمیشن مرد عنکبوتی الهام گرفته شده که در آن، قاضی جک لا از نیومکزیکو، دستور نصب یک وسیلهی الکترونیکی به میچ پای مجرمی را برای نظارت بر رفت و آمدهای او صادر کرد (آشوری، ۱۳۸۲، ص ۴۰۳)

ب) تعریف: اصطلاح نظارت الکترونیکی که ترکیبی از دو واژهی نظارت و الکترونیک است به مفهوم کنترل و مراقبت از طریق ابزارهای الکترونیکی است. این نحوه از نظارت کاربردهای وسیعی در کنترل منابع انسانی در کارخانها و ادارات و کنترل اجتماعی نظیر کنترل ترافیک یا تجمعات یا حفاظت از اماکن و تأسیسات دارد (محمدنسل، ۱۳۸۴، ص ۱۲۰) در نظارت الکترونیکی بعد استفاده از فناوری یک ویژگی متمایز کننده در قیاس با دیگر پاسخهای

کیفری است. در این تدبیر، محکومان از سوی دستگاهها یا فناوریهای ارسال فرکانس رادیویی، در اجتماع و محل زندگی خویش محدود و تحت نظارت قرار می-گیرند. (فروغی، ۱۳۹۵، ص ۶۵۲) بنابراین نظارت الکترونیکی به یک نوع خاص از نظارت گفته میشود که با استفاده از شیوههای جدید و پیشرفت تکنولوژی و از طریق ابزار الکترونیکی انجام میگردد و به مجرمانی با شرایط خاص تعلق میگیرد. حدود سی سال است که نظارت الکترونیکی با توجه به نیازهای مختلف نظارتی حقوق کیفری در زمینهای مختلف بکار گرفته میشود و پایگاه ابداعی این نوع نظارت نیز ایالات متحده آمریکا بوده است.

بند دوم: بررسی سیستم های نظارتی

با توجه به ابزار مدار بودن نظارت الکترونیکی، آشنایی با سیستمهای الکترونیکی مورد استفاده در این زمینه حائز اهمیت است. با توجه به پیشرفت هر روزه فناوری و تکنولوژی این نوآوری از بدو ایجاد تا الان تحولاتی به خود دیده است. همچنین ابزار مورد استفاده در کشورهای پیشرفته نسبت به کشورهای در حال توسعه، از توانایی بیشتری برخوردار است. در حقوق کیفری وسایل الکترونیکی در حوزههای مختلف بکار گرفته میشوند ۱- وسایل الکترونیکی برای رهگیری اطلاعات اشخاص مانند مکالمات تلفنی ۲- وسایل الکترونیکی به منظور ضبط صوت و تصویر اشخاص ۳- وسایل الکترونیکی به منظور تعیین محل موقعیت مکانی مشخص. از ابزار نوع اول و دوم عمدتاً با هدف پیشگیری از وقوع جرم و کشف جرم استفاده میشود و نوع سوم کهنهفناوری جدیدتری است برای نظارت و مراقبت الکترونیکی استفاده میشود). عظیمی، ۱۳۹۱، ص ۱۸۴ (این نوع سوم فناوری گفته شد خود متشکل از چند نوع فناوری است: ۱- اولین فناوری، شناسایی هویت از طریق صداست. از آنجا که هر شخص پرنیت صدای مشخص و واحدی دارد لذا در ابتدای ثبتنام شخص بزهکار در برنامه، نمونه صدای وی ضبط و برای مقایسهی رایانههای با تماسهای بعدی مورد استفاده قرار میگیرد ۲- فناوری دوم شناسایی تصویری است. اساس این سیستم بر انطباق تصویر شخص تماس گیرنده با تصویر موجود در حافظهی دستگاه استوار است، هنگام تماس بزهکار با رایانه با استفاده از دوربین نصب شده در خانه وی عکس از او گرفته شده و از طریق خط تلفن به

رایانه‌ی مرکزی ارسال و با عکس موجود در حافظه رایانه مطابقت داده میشود. و ۳- سومین فناوری، شناسایی از طریق امواج ارسالی از طریق دستگاه همراه بزهکار است در این فناوری، شخص بزهکار، ملزم میشود که دستگاه کوچکی را بر مچ دست یا پای خود ببندد. هنگام برقراری تماس یا پاسخ دادن به تماس رایانه‌ی مرکزی، شخص بزهکار ملزم به فعال کردن دستگاه مورد نظر میشود و دستگاه کد معینی را از طریق تلفن برای رایانه مخابره میکند، که مورد نظر بوسیله‌ی رایانه دریافت و تماس گیرنده شناسایی میشود (محمدنسل، ۱۳۸۴، ص ۱۲۷) به نظر میرسد نوع سوم فناوری شکل رایج تری داشته باشد و از فناوری راحتتری برخوردار است و هزینه کمتری را نیز در برمیگیرد. سیستمهای نظارتی به دو سیستم فعال و منفعل تقسیم میشوند. سیستم نظارتی فعال: نظارت الکترونیکی فعال بر اساس نظامهای تماس، مستلزم برقراری تماس تلفنی پیوسته و اغلب اتفاقی با منزل بهره‌ور است. این ارتباط تلفنی ممکن است بطور خودکار، توسط دستگاه یا بوسیله‌ی خود مأمور مربوط انجام شود (آشوری، ۱۳۸۲، ص ۴۰۸) دستگاههای تعیین حضور یک شخص در مکان معین، یکی از دستگاههای مورد استفاده فراوان در میان ابزارهای نظارت الکترونیکی است. اما همهی آنها مشابه هم کار نمیکند.

سیستمهای تماس رایانه‌ای سیستمهایی هستند که در آنها، رایانه‌ی مرکزی تماسهای تلفنی را با شماره‌ی تلفن شخص بزهکار بر اساس برنامه‌ی زمانبندی شده یا بطور تصادفی برقرار میکند و از بزهکار انتظار میرود که در محلی که طبق برنامه تنظیم شده باید در زمان تماس در آنجا باشد، به تلفنها پاسخ دهد. معمولاً این تماسهای تلفنی با منزل شخص بزهکار صورت میگیرد تا اطمینان حاصل شود که او در مواقع مقرر در منزل است. این تماسها ممکن است در هر وقت از شبانه روز انجام گیرد اما شامل زمانیکه محکوم برای موارد معالجه یا کاری دیگر که ضروری است، محل را ترک میکند نمیشود. (محمدنسل، ۱۳۸۴، ص ۱۲۶ تا ۱۳۰)

بند سوم: چگونگی نظارت در قوانین ایران

همانطور که مباحث و گفتارهای پیش گفته شد، نظارت الکترونیکی در مراحل مختلف دادرسی می تواند بکار گرفته شود. ۱- در ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی نظارت الکترونیکی

در مرحله ی صدور حکم بکار برده می شود. هم چنین ماده مذکور مجازات نظارت الکترونیکی را بعنوان مجازات اصلی قلمداد می کند.

۲- به موجب ماده ۵۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری « در جرایم مشمول نظام نیمه آزادی و آزادی تحت نظارت سامانه های الکترونیکی ، قاضی اجرای احکام کیفری می تواند پس از وصول گزارش شورای طبقه بندی زندان و نظریه مددکاران اجتماعی معاونت اجرای احکام کیفری، مبنی بر آنکه اجرای یک فعالیت شغلی یا حرفه ای، آموزشی، حرفه آموزی، مشارکت در تداوم زندگی و یادرمان پزشکی، از سوی محکوم علیه در خارج از محیط زندان، در فرایند اصلاح وی و یا جبران ضرر و زیان بزه دید موثر است، به دادگاه صادرکننده حکم، پیشنهاد اجرای نظام نیمه آزادی و آزادی تحت نظارت سامانه های الکترونیکی را طبق مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی دهد و مطابق تصمیم دادگاه اقدام کند. » ماده ۵۵۴ نیز می گوید « قاضی اجرای احکام کیفری، پس از موافقت دادگاه با پیشنهاد موضوع ماده فوق، با اخذ تامین متناسب از محکوم علیه، دستور اجرای تصمیم دادگاه را صادر و مراتب را به زندان اعلام می کند». بنابر این طبق مواد قانون آیین دادرسی کیفری مراحل پذیرش مجرم تحت نظارت سامانه های الکترونیکی از قرار ذیل است: ۱- گزارش شورای طبقه بندی . ۲- نظر مددکاران اجتماعی معاونت اجرای احکام کیفری . ۳- موافقت دادگاه ۴- اخذ تامین متناسب از محکوم علیه توسط قاضی اجرای احکام کیفری ۵- صدور دستور اجرا و اعلام آن به زندان توسط قاضی اجرای احکام کیفری.

۳- هئیت وزیران بنا به پیشنهاد وزارت دادگستری و به استناد بند و تبصره ۱۷ ماده واحده قانون بودجه سال ۱۳۹۳ کل کشور، آیین نامه نظارت و مراقبت الکترونیکی زندانیان واجد شرایط را برای اجرا، ابلاغ کرد. بر اساس این آیین نامه، زندانیان جرایم تعزیری از درجه ۵ تا ۸ با نظر دادگاه، زندانیان محکوم به جایگزینهای حبس با نظر دادگاه، زندانیانی که به مرخصی اعزام میشوند یا در زندانهای باز، موسسات صنعتی، کشاورزی و خدماتی اشتغال دارند زندانیان مشمول ماده ۲۲۷ آیین نامه اجرای سازمان که به مرخصی اعزام میشوند و بر اساس تصمیم دادستان یا شورای طبقه بندی تکلیفی مانند عدم خروج در برخی از اماکن در حین مرخصی

دارند و زندانیان جرایم تعزیری درجه ۵ تا ۷ با تشخیص و تأیید شورای طبقه‌بندی و موافقت مقام قضایی که تمام یا بخشی از محکومیت خویش را با لحاظ نمودن شرایطی مانند فقدان سابقه جرایم عمدی، اشتغال در محل کار و عدم مشمولیت جرایم موضوع ماده ۲۲۱، آییننامه اجرایی سازمان را سپری میکنند، زندانیان مشمول این آییننامه هستند. بر این اساس وزارت دادگستری در سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مکلفند در مدت دو ماه مقدمات و زیرساختهای اجرایی شدن این آییننامه را فراهم کند.» بر اساس این آییننامه: ۱- درخواست کتبی زندانی ۲- سپردن تأمینهای لازم نزد قاضی ناظر زندان یا قاضی اجرای احکام ۳- تعیین محدوده تردد مجاز زندانیان با نظر شورای طبقه‌بندی ۴- ابلاغ کتبی به زندانی پس از موافقت مرجع قضایی مبوب و قبل از نصب دستگاه، از مراحل پذیرش و نحوه نظارت بر زندانیان مشمول این آییننامه است شرایط دیگری دارد از جمله اینکه ۵- زندانی موظف است معادل مبلغ دو برابر قیمت را که به طور سالانه قیمت آن توسط سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور تعیین میشود، بعنوان ودیعه نزد زندان قرار دهد ۶- ودیعه پس از کسر هزینهها و خسارت به زندانی عودت داده می شود. ۷- تعرفه استفاده از تجهیزات روزانه ۳۰/۰۰۰ ریال است که توسط سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور از زندانیان مشمول اخذ میشود و به حساب درآمد عمومی نزد خزانه‌داری کل کشور واریز میشود. ۸- زندانیانی که قادر به پرداخت نباشند از پرداخت چنین وجهی معاف میشوند. ۹- واحدهای نظارت الکترونیکی، زندانیان را بصورت شبانه روزی تحت نظارت قرار داده و در صورت تخلف از تعهدات اخذ شده، بلافاصله موضوع توسط این واحدها حسب مورد از طریق تلفن یا با کمک مأمورین انتظامی محل، کنترل و متخلف به زندان احضار میشود. ۱۰- چنانچه زندانی پس از احضار شفاهی یا کتبی، ظرف مدت تعیین شده و حداکثر بیست و چهار ساعت خود را به زندان معرفی نکند، موضوع از سوی رئیس زندان به مرجع قضایی مربوط اعلام و مرجع مکلف است نسبت به ضبط وثیقه و صدور دستور دستگیری زندانی توسط نیروی انتظامی اقدام کند.

نتیجه گیری

با وجود اینکه بدرستی نتایج حبس خانگی و الکترونیکی بعنوان دو حبس خارج از زندان روشن شده است، هنوز در مرحلهی آزمون و خطاست. به عقیده یکی از حقوقدانان غربی اثر اصلاحی و تربیتی چنین برنامه‌های «بر توانایی طرح و استفاده از روش نظارت الکترونیکی ... به منظور تشویق به یک زندگی غیر بزهکاری و تسهیل نهادینه کردن چنین تغییراتی به وسیله بزهکاران متکی است. چنین طرحی، بهبود استفاده از دانش در نظارت الکترونیکی و نیز استفاده گسترده از سایر برنامه‌ها نظیر درمان استعمال مواد مخدر و آزمایش مواد مخدر در رژیم آزادی تدریجی، مراقبت فشرده پس از درمان را در بر میگیرد (رایجیان اصلی، ۱۳۸۰، ص ۱۰۸) بنابراین در کنار حبسهای خارج از زندان باید برنامه‌های اصلاحی دیگری برای رسیدن به نتیجه مطلوب، سیاست گذاری شود. باومروفیلدسون اعتقاد دارند که « نسبت به قابلیت ناتوان سازنده و تأمینی حبس خانگی شاید بسیار اغراق شده است» (صدیق فر، ۱۳۸۷، ص ۲۰۴). یعنی ما نباید اینگونه بپنداریم که حبس الکترونیکی و خانگی و نظارت بر آن میتواند صد در صد موثر واقع شود بلکه این ضمانت اجراها نیز دارای نواقصی است و نکته دیگر اینکه این نهاد، یک نهاد خارجی است که وارد کشور شده است و ما باید از بسیاری از جوانب به آن توجه کنیم تا با ساختار فرهنگی ما مطابقت داشته باشد. برای مثال تفحص و استراق سمع و .. اموری ناپسند در فرهنگ ماست. حال ما باید با استفاده از این ابزار، مجرم را تحت نظارت قرار دهیم. با وجود مسایلی که گفته شد، باید تلاش شود این نواقص بر طرف شود زیرا نظریه‌هایی که در مورد این ضمانت اجرا گفته‌اند و نتایج اولیه اجرای آن کورسوی امیدی را فراروی حقوق کیفری ما نهاده است. بنابراین اجرایی کردن این نهاد بهتر از عدم اجراست، به شرطی که با ساختار فرهنگی جامعه ایران مطابقت داده شود.

منابع و ماخذ

- ۱- آشوری، محمد (۱۳۸۲)، جایگزین های زندان یا مجازات های بنیامین، چاپ اول، تهران، نشر گرایش
- ۲- صفاری، علی (۱۳۸۶)، کیفر شناسی، تحولات، مبانی و اجرای کیفرسالب آزادی، چاپ اول، تهران، نشر جنگل
- ۳- پاشا زاده، رسول (۱۳۹۲)، حبس الکترونیکی بایدها و نبایدها، ماهنامه اصلاح و تربیت، شماره ۱۳۹، آذر
- ۴- حاجی ده آبادی، احمد (۱۳۹۰)، تاملی پیرامون مجازات حبس در نظام حقوقی اسلام، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۳، شماره ۴، تابستان
- ۵- تدین، عباس (۱۳۸۷)، نظارت الکترونیکی: گامی به سوی جایگزین های زندان، مجله حقوقی دادگستری، دوره جدید، شماره ۶۴، پاییز
- ۶- فروغی، فضل الله - ایرانی، امیر (۱۳۹۵) مطالعه تطبیقی شناسایی و اجرای نظارت الکترونیکی در حقوق کیفری ایران و آمریکا، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۷، شماره ۲
- ۷- عظیمی، سید میثم (۱۳۹۱)، گستره فقهی - حقوق نظارت و مراقبت الکترونیکی بر مجرمین از حقوق کیفری، کارگاه، دوره دوم، سال پنجم، شماره ۱۹
- ۸- محمدنسل، غلامرضا (۱۳۸۴)، نظارت الکترونیک بر بزهکاران، فصلنامه دانش، انتظامی سال هفتم
- ۹- محمد براد، پرویز (۱۳۸۷)، بررسی واژه ها در آیین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور، ماهنامه اصلاح و تربیت
- ۱۰- حاجی تبار فیروز رجائی، حسن (۱۳۸۷) جایگاه جایگزین های حبس در نظام عدالت کیفری ایران (حال و آینده)، مجله حقوقی دادگستری، دوره جدید، شماره ۶۴
- ۱۱- نجفی، ابرندآبادی، علی حسین، حبیب زاده، محمدجعفر، خالقی، حبس خانگی

۱۲- رایجیان اصلی، مهرداد) ۱۳۸۰، (درمان مواد مخدر و حبس های منزلی همراه با نظارت الکترونیکی ؛ ارزیابی یکی از تدابیر اجتماعی جایگزین زندان، مجله حقوقی و قضایی دادگستری، شماره ۳۶

۱۳- طغرانکار، حسن) ۱۳۸۷ (جایگزین های کیفر حبس در قلمرو نظام عدالت کیفری زنان، ماهنامه اصلاح و تربیت، شماره ۷۵

۱۴- بهمن نژاد، علیرضا- گودرزی بروجردی، محمدرضا (۴۹۳۱)، بررسی و شناسایی موانع و محدودیت های فقهی و حقوقی اجرای شیوه کیفری نظارت الکترونیکی در حقوق ایران، فصلنامه دانشنامه انتظامی، سال سوم، شماره دهم

۱۵- صدیق فر، مینا) ۱۳۸۷، (کیفرهای اجتماع محور در ایالات متحد آمریکا، مجله حقوقی دادگستری، دوره جدید

۱۶- شمس زاده علوی، سید ابوالقاسم (۵۸۳۱)، ظهور و توسعه ی جایگزین های حبس در ایالات متحده، ماهنامه ی اصلاح و تربیت

